

PRIMA ȘI MAREA DRAGOSTE A MAESTRULUI ION UNGUREANU

Doctor în filologie, profesor universitar **Nicolae MĂTCAȘ**

Mirific și enigmatic miracol, prima dragoste! Pentru cei mai mulți el nu se uită niciodată. Prima dragoste a poetului Ion Ungureanu (toți marii actori, regizori, pictori etc. au fost și mari poeți în suflet: Yevgeny Vakhtangov, Federico Fellini, Peter Brook, Liviu Ciulei, Radu Beligan, Amza Pellea, Toma Caragiu, Emil Botta, Tudor Gheorghe, Ștefan Iordache, Florin Piersic, Eugeniu Ureche, Petre Baracci, Victor Ciutac, Mihail Greco, Emil Loteanu...) l-a vrăjit încă de pe când, în bogata pentru acele timpuri bibliotecă a tatălui său, țăran neinstruit de la coarnele plugului, i s-a dezvăluit misterul literelor de tipar împrăștiate ca niște miei zburdalnici pe pajiștea albă a paginii de carte, cuvântul care i-a trezit fiorul inimii și strălucirea minții, sentimentul unor aripi care dau să încolțească din subsuori, al zborului spre cer și al levitației în nemărginirea spațiului și a timpului. Obiecte și lucruri statice, caracteristici și însușiri altădată necunoscute sau neobservate, acțiuni obișnuite, banale, care nu-i atrăgeau până la acel moment în mod expres atenția, au început, dintr-odată, în pajiștea imaginară a colii de hârtie, să capete contur, să prindă viață, să se miște, să se manifeste altfel decât până atunci („nourii curg”, „buciumul sună cu jale”, „fluiere murmură-n stână”), alcătuiind un tablou feeric al naturii.

Priveștiștea aceasta l-a electrocutat ca un trăsnet, fascinația produsă de cuvântul artistic a fost atât de puternică, încât dragostea pentru cuvânt i-a intrat în sânge, l-a străpuns până-n măduva oaselor și nu l-a mai părăsit toată viața, căci profesia de actor pe care a îmbrățișat-o se baza tot pe miracolul cuvântului rostit. Spunea cineva, cu regret, că, în persoana reputatului actor de teatru și de cinema, reductabil regizor, orator și declamator de zile mari, frenetic om politic și de stat, tribun împătimit Ion Ungureanu, literatura română din Basarabia ar fi pierdut un promițător scriitor. Să examinăm succint acest aspect mai puțin cunoscut, dar care întregeste fericit chipul monumental al omului de cultură: dragostea față de cuvântul artistic ca instrument de exprimare sugestivă și exactă a ideilor, stărilor, sentimentelor, dragostea pentru creație și exprimare a frumosului și sublimului prin scris.

Venise în 1954, la Institutul Pedagogic din Chișinău, cu intenția declarată de a se face scriitor, chiar se evidențiasse ca lider în acest sens, prin încercările publicate (pe lângă mass-media, unele miniaturi fuseseră sau erau pe cale de a fi incluse în câteva din prestigioasele antologii ale timpului „Glasuri tinere”), printre colegii de facultate și de cenaclu Gr. Vieru, Sp. Vangheli, A. Strâmbeanu, V. Teleucă, P. Boțu, S. Saca,

Doi mari prieteni: Nicolae Mățcaș și Ion Ungureanu. Chișinău, Casa Limbii Române, august 2005

An. Ciocanu, A. Băleanu ș.a. Ca un veritabil creator, scriitorul începător își formulase explicit crezul poetic: „Ușor e să mergi pe drumul de-asfalt,/ Dar el duce în locuri știute,/ De-aceia alege-voi drum neumblat/ Spre zări încă necunoscute”. Și chiar dacă o întâmplare fericită i-a schimbat orientarea profesională, de acest crez afișat de poetul în germinare, viitorul actor și regizor Ungureanu, învățând de la marii maeștri, s-a călăuzit toată viața; el nu a mers pe bătătorita de multe și marile genii și talente cărare a creației artistice teatrale, ci și-a făcut, prin rolurile scenice interpretate magistral, prin originalitatea punerii în scenă (și pe ecran) a pieselor din dramaturgia națională și cea universală, o parte numai a sa, pe care am putea-o numi, cu legitimă mândrie, „ungureană”.

Ce teme, ce subiecte asaltează tânărul scriitor de la început? Ca toți cei de-un leat cu dânsul, firește că nu putea să nu încerce a aborda tema dragostei. Într-o idilă în versuri din acea perioadă (*Lună, lună*, 1955), doi tineri „cuprinși de dor” arzător, șoptindu-și sub clar de lună cuvinte de amor, nici nu observă cum zboară timpul și de abia când luna coboară după un deal, inocenta veronică sau cătălină (pe care autorul o numește, „mai moldovenește”, Leana, în timp ce el poartă un nume predestinat, Mihai) îi spune, la rugămintea insistentă a îndrăgostitului, că nu mai poate să rămână, deoarece maică-sa i-a dat voie „Cât e lună, nu mai mult”. Descumpănit, întristat peste măsură, uitându-se „cu dor la față”, de teamă să n-o piardă din privire, Mihai i se adresează în șoaptă, rugător ca un poet, lunii: „– Lună, lună, nu se poate/ Înc-o dată să răsai?”.

În altă poezioară de aceeași factură (*Scrisoarea*, 1955) tânărul nostru poet, „mergând spre casă-n gânduri adâncit”, deodată vede pe-o bancă o fetișcană citind o scrisoare. Îl șochează nu faptul ca atare, frumusețea fizică, ci starea psihică, reacția fetei la ceea ce citește: „O rază fața ei îi luminează – /Și-n tihna ceea tainică a firii,/ Strângând la piept scrisoarea, lăcrimă,/ Și ochi-i erau plini de fericire”. Oricât ai fi și tu, iubite cititor, de adâncit în gânduri, totuna îți vine să exclami cu doza de regret a poetului: „Eu am privit în ochii ei căprui:/ Era atât, atât de dragălașă! –/ O, ce-aș fi dat să fiu în locul lui,/ În locul celui ce i-a scris răvașul!”

Sentimentul răvășitor al unei dragoste dramatice neîmplinite îi rupe inima protagonistului nuvelei *Nichita*, care, adus în stare de nebunie, umblă pe ulițele satului văierându-se: „A-o-leu!..A-o-leu!.. / Arde-un foc cu pară mare,/ Para mare frige tare./ Cine poate să mi-o stingă,/ Mândra mea să nu mai plângă?”.

Relația om-natură, atitudinea grijulie a acestuia față de natura neajutorată transpare din minuscula bijuterie poetică *Lângă sobă* (1959). Aidoma predecesorului său nepereche, care îl impresionase atât de

puternic prin măiestria de a pune obiectele și lucrurile statice în mișcare și de a crea o feerie de imagini auditive și vizuale făcându-i inima să vibreze la strălucirea valențelor slovei artistice, încearcă și el să dea suflare unor obiecte concrete și abstracte, să le anime, să le trateze cu atenție, cu grijă, ca pe niște ființe umane. În sufletul sensibil al tânărului poet se trezește un vibrant sentiment de compasiune față de suferințele toamnei târzii încolțite de vânturi și frig: „Șuieră-n noapte vântul cu geamăt,/ Frig e afară și ploi grele cad,/ Și-mi pare că toamna bate la geamuri,/ Și roagă s-o las lângă sobă la cald” (*Lângă sobă*). Până și un critic extrem de exigent, cu un auz muzical perfect, nu ar putea să nu devină ceva mai indulgent și tolerant la asonanțe și ritm, la alte zorzoane auctoriale, înduioșat de rugămintea toamnei dârdâind de frig. Pentru atare versuri însă, neconsonând cu imperativul timpurilor de atunci, la un congres al scriitorilor, raportorul oficial Bogdan Istru îl acuzase pe poet de sentimentalism, dulcegărie și „tonalitate pesimistă”. „Nici până astăzi n-am înțeles, dom’ Mățaș (mi se destăinuia, cu o mâncărime de limbă de-a tizului său Ion Roată, încărunchit de toamnele vieții artist), ce dedesubturi subversive i se vor fi năzărit lui Bogdan Istru în inocenta mea miniatură despre toamnă.”

În povestioara *Neascultătorul*, scrisă (și publicată!) pe când autorul împlinise doar 14 ani, deși tatăl protagonistului era vânător, fiul acestuia, Andrieș, un copil un pic mai micuț decât naratorul-autor, auzise cum urla, însă nu văzuse și tare ar mai fi vrut să vadă un lup viu. Cu toate că taică-său îi poruncise să stea cuminte în casă, copilul, neastâmpărat din fire cum era, tot ieșea în prag și urla precum lupul, doar-doar acesta l-a auzi și va veni până la poartă să-l vadă. Nu vine o dată, nu vine a doua oară, dar la al treilea urlet al băiatului iată că lupul fioros apare alergând ca prin junglă, scânteind din ochi, „cu botul căscat”, urlând și scrâșnind din dinți, pe care, cum ajunge, îi și înfige în fundul pantalonilor băiatului și tiva înapoi spre pădure. Băiatul urlă, de data aceasta de frică, tata îl aude, ia pușca, trage două focuri la rând, doboară lupul și își salvează copilul. Noroc ca toate acestea se petrecuseră în somn...

Subiectul nuvel(et)ei *Nichita*, apărută pentru prima oară în aprilie 1957 în revista „Cultura Moldovei”, îl constituie drama unui tânăr, Nichita Corbu, dintr-o familie de țărani harnici, îndrăgostit foc de cea mai frumoasă fată din sat, Ileana lui Dominte Perju, cu care se iubea „de-un an”, se pregătea de nuntă și căruia, printr-o urgie a sorții, mezinul (fără nume în nuvelă) bogătașului Trofim Plaiu îi puse gând rău: să-i fure mireasa. Zis și făcut. Înfuriat, Nichita hotărî să se răzbune. Numai că într-o noapte neagră „cu cerul

noros”, când Nichita se întorcea cu căruța de la câmp, dintr-o pădure îi ieșiră în cale mezinul lui Plaiu cu cei trei frați mai mari, îi traseră o mamă de bătaie soră cu moartea și-l schilodiră într-un hal fără de hal, de nu se mai sculă două luni din pat. Îl părăsiseră mințile, așa că atunci când se ridică din pat, plecă de la casă luând-o câmpii. Umbla toată ziua singur prin sat cât îl țineau picioarele, jelindu-și dragostea pierdută și invocând moartea care l-o fi uitat sau pe care o fi poprit-o. Cel de Sus să-i vină, despuiat, zdrențuros, iarna – cu picioarele goale prin zăpadă, se hrănea cu ce-i dădeau Domnul sau sufletele miloase, nu mai cunoștea pe nimeni, mergea și cânta de jale câtui ziulica de mare până cădea buștean la vreo margine de drum sau de gard. Copiii se temeau de dânsul, deși era bun cu ei. Tot satul îi spunea Nichita nebunul. Într-o iarnă geroasă a înghețat sub un troian cât casa... Autorul face cu abilitate și pricepere de om versat în ale scrisului uz de toate procedeele stilistice pe care i le pune la dispoziție cunoașterea artei poetice: descrierea, dialogul (între Nichita și Ileana, bogătașul Trofim Paiu și fiu-său mezinul), portretizarea personajelor principale prin linii sau tușe (Nichita: „înalț, cu umerii osoși, lați, cu capul gol și chica neagră răvășită, crescută în voie”, „fața mare și întunecată, cu nas drept și sprâncenele lungi”, ochii „mari și albaștri ca un crâmpel de cer”, „fixați în fundul orbitelor”), caracterizarea lor prin propria exprimare, prin descrierile făcute de alte personaje sau de autor; personificarea, inversii, epitete, comparații, sinonime, regionalisme etc.

Timp îndelungat studiile teatrale, activitatea actoricească, regizorală și cinematografică, cea pedagogică, politică și administrativă, publicistică ni l-au îndepărtat pe scriitorul Ungureanu de masa de scris tot așa cum pădurea ni-l furase pe Anton din *Ultima lună de toamnă* a lui Druță. Pentru o perioadă sau pentru totdeauna? Ținând cont de faptul că în toți anii de activitate intensă „extraliterară” Ungureanu n-a lăsat până din mână, ci a plâsmuit scenarii, chipuri, idei regizorale, a transpus în formă scrisă, cizelându-le, nenumărate discursuri, interviuri, comentarii, discuții, scrisori, a lăsat manuscrise întregi de memorii, iar în clipele de „agonie și extaz”, stări provocate de nedreptățile crase din jur, a revenit, sporadic, la preocupările literare latente, nu putem spune că a abandonat scrisul cu totul. După ce reputați specialiști din fosta URSS luaseră o atitudine clară în problema denumirii limbii și a purtătorilor ei nativi din republică, după ce și Academia noastră de Științe se pronunțase în două rânduri cât se poate de limpede, la solicitarea oficială a Parlamentului, că vorbim limba română (subînțelegându-se, de aici, implicit, că *suntem români și punctum*), agrarienii, comuniștii și neocomuniștii (așa-zișii

socialiști), promotori ai „moldovenismului primitiv”, continuau, în impertinența lor, să sfideze adevărul istoric și științific, afirmând ba că-i o limbă cu două denumiri diferite în cele două state învecinate (românești nu li se împleticea limba în gură să recunoască!), ba că, de asemenea contrar evidențelor, ar fi două limbi și popoare diferite cu origini („mame”) diferite, Ion Ungureanu a revenit pe baricadele oratoriei militante și ale scrisului întru apărarea adevărului istoric și a ființei naționale.

Parcă-l văd aievea cum vine într-o seară de decembrie 1997, cu sufletul la gură, să-mi citească „la cald” parabola *Povestea puiului de găină*. E o excelentă parabolă a unui scriitor pamfletist format despre noi, românii din stânga și din dreapta Prutului, despre originea noastră, despre limba pe care o vorbim, numele ei adevărat, despre mancurtism, nănașii acestuia, dar și despre consecințele lui dezastruoase.

Iată rezumatul ei. Se zice că un pui de găină ar fi ni merit pe mâna unor gănsaci care întotdeauna „se bagă pe unde nu le fierbe oala” și care ar fi început să-l învețe insistent, pe unde cu zăhărelul, pe unde cu puha, pe unde cu „nagan”-ul, că el nu-i „pui de găină, ci de rață, neam cu ei, găscanii, iar piuitul lui se cheamă *măcă-it*”. Mai cu învățatul de bună voie, mai cu ciupitul, mai cu șfichiul, până să-i crească pene, l-au convins că-i rățoi. Scăpând într-o zi de sub supravegherea găscanilor și rătăcind pe malul stâng de râu, îl zări, de pe malul drept, maică-sa, găina, care îl și recunoscu pe dată, chemându-l printr-un cotcodăcit duios. Puiului de găină (acum, după efectele învățaturii găscanior, de rață!) îi tresări inima: nu cumva o fi fiind maică-sa cea dreaptă și bună, găina? Cum, într-adevăr, nu erau rațe, pentru că nu aveau pene de rață și de-aceia nu puteau să treacă râul înot și să vină să se îmbrățișeze, cele două nezburătoare sclipuiră la repezeală un podișor de flori și ...hai la întâlnire! Găscanii, apăruți ca din cer, începură, indignați la culme, să peroreze: „– Auzi tu găină neobrăzată?! Mamă dreaptă și bună! Cică ea l-ar fi ouat, ea l-ar fi clocit, iar noi i l-am fi furat, i l-am fi răpit. Au noi noi l-am crescut, noi noi l-am hrănit, noi noi l-am educat, „mamă dreaptă și bună”?! Și ce dacă l-ai clocit tu, după cum spui, totuna e pui de rață, neam cu noi. Am zis și am încheiat orice discuție!” „– Știi ce, soro?, i-ar fi zis celelalte orătării de pe malul stâng, în frunte c-un coșcogeamite curcan de peste ocean. Las-o mai moale, chestia cu răpirea nu mai e la ordinea zilei”. Biata găină, văzând că nu mai are de nicăieri nu că nicio susținere, dar nici înțelegere, până la urmă cedă și ea: „– Da, recunosc, am păcătuit cu un rățoi, ce-a fost a fost...”

„Ce vreți de la o găină singuratică, penită ba de unii, ba de alții și nici admisă încă în comunitatea pă-

sărilor civilizate!..”, conchide cu amărăciune autorul.

Povestirea e înșesată de ironie fină, aluzie, umor, persiflare, foc ce se aprinde repede și tot atât de repede se stinge, de curaj dacic și resemnare mioritică. Parabola m-a cucerit pe dată, așa că l-am rugat pe autor să o accepte ca prefață la cartea gata-gata să iasă de sub tipar a subsemnatului *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul* (Revista „Limba Română”, Asociația Culturală „Grai și Suflet”, Chișinău, 1998). Acceptul obținut pe loc, trista *Poveste a puiului de găină* cu mențiunea „În loc de prefață” a și fost tipărită imediat și poate fi citită integral în lucrarea menționată a lui Mățaș la pp. 7-8.

N-aș putea încheia aceste note de cititor interesat fără a specifica o la fel de tristă revelație, de astă dată poetică, cu un dedesubt de tentă personală, o poezioară fără titlu, din 5 iulie 2005, zi în care maestrul Ungureanu fusese izgonit repetat din post, de această dată pentru totdeauna și nu de la Chișinău sau de la Moscova, ci din Bucureștii săi îndrăgiți. Și asta în situația în care pe parcursul anului 2004, timp de mai mult de jumătate de an, în urma unui concediu medical pe cont propriu, veghease fără întreruperi, zi și noapte, la căpătâiul tovarășei sale de-o viață, supusă, într-un spital din îndepărtatul Kurgan, unei operații chirurgicale pe creier extrem de riscante, dar și de costisitoare! Președintele Institutului Cultural Român, scriitorul Augustin Buzura, destituit din post, noua conducere în frunte cu pretinsul rasat filozof R.-H. Patapievicu n-a mai catadicsit să țină cont cel puțin de stringentele necesități temporare de ordin financiar, dacă nu de calitățile manageriale indiscutabile ale vicepreședintelui Institutului, rafinatului intelectual Ion Ungureanu. Încă apt și doritor de muncă, se pomeni dintr-odată iarăși șomer, fără o lețcaie în buzunar, cu teama că RAPPs de pe lângă Guvernul României nu i-ar mai prelungi contractul pentru închirierea spațiului locativ ocupat până la ora aceea, cu o soție paralizată acasă și cu moralul la pământ... O scrisese dintr-o răsufare, nu avuse nici când să-i dea titlu (i l-am sugerat imediat după audiție: *Balada unui câine vagabond*). Maestrul a surâs cu proverbiala-i delicatețe, n-a zis nici da, nici ba. Ce s-o fi gândit în sinea lui: „Ici piere o lume, iar dumnealui îi arde de glumă: baladă!...”).

Și de această dată, în cunoscuta sa manieră de a numi lucrurile dur, deschis, pe nume, improvizează un dialog cu un câine vagabond, cu al cărui destin se identifică, în care taie cu bisturiul în carne vie, fără narcoză, până la sânge de necruțator, relevând indiferența pretinsului stat de drept față de om, cetățean ordinar, ființă supremă a Universului. Pentru a nu recurge la redarea plată a conținutului și nici la o explicabilă apreciere subiectivă a valorii artistice, lăsându-le la latitudinea cititorului, reproduc *Balada...* (în întregime) pentru prima oară, cu regretul amar că autorul n-a mai ajuns să și-o vadă tipărită: „Stă la un colț un câine vagabond./ Mă uit la el: e și destinul meu, în fond./ De când mă aflu-n București,/ Măi câine, ca un frate-mi ești:/ Și tu, și eu n-avem vreun rost,/ Suntem tratați ca lucru prost./ Ni se aruncă câte-un os./ Urmat apoi de-un șut în dos.../ Și tu nici nu schelălăiești – / Cui să te plângi în București?/ Rozi osul, taci, înghiți în sec./ Trec clipele și anii trec.../ Sub gard sau într-o gară-n zori/ Îți va veni timpul să mori/ Și nimeni nu se va-ntrista/ De moartea ta, nici de a mea./ Ai fost, te-ai stins încet, cuminte:/ Ham, ham ... adică... n-am cuvinte!” Numai expresia frazeologică de la urmă (care o reclamă pe *a lătra în pustiu*) cât face și câte spune!

Aceste impresii fugare de la niște lecturi sumare au vrut să atragă atenția celor interesați asupra unui aspect mai puțin cunoscut din activitatea lui Ion Ungureanu: paginile sale de creație artistică propriu-zisă. Am certitudinea că, în anele vremii și în bruioanele celui care ne-a părăsit de curând, provocându-ne în suflete o durere uriașă (Cum se mai răresc cu iuțeala sunetului stejarii falnici din pădurea neamului sub zgomotul asurzitor al „drujbelor” invidiei și indiferenței noastre congenitale!), arhivării atenți și discipolii fideli vor descoperi și alte mostre de creații literare, care poartă pecetea inconfundabilă a stilului artistic al maestrului Ion Ungureanu. Le doresc sincer: cât mai multe!

Revenind la întrebarea formulată la început, pot afirma fără ezitare că literatura, cultura noastră națională nu l-a pierdut iremediabil pe talentatul mânător de condei odată cu accederea lui triumfală în arta teatrală și oratorică, dimpotrivă – l-a recuperat ca pe un om de cultură desăvârșit, spirit enciclopedic.